

OBSERVAȚII ASUPRA CONDIȚIEI JURIDICE A AUTOHTONILOR ÎN DACIA ROMANĂ

ALEXANDRU MADGEARU

Tragica înfrângere a lui Decebal, soldată cu importante pierderi umane și materiale, nu a însemnat și dispariția populației dacice în teritoriul care a devenit provincie romană. Studiarea izvoarelor literare, dar mai ales tot mai numeroasele descoperiri arheologice vin să demonstreze ceea ce este o condiție *sine qua non* a etnogenezei românești : continuitatea dacilor în Dacia Romană¹. O chestiune care merită a sta în atenția cercetătorilor este și cea a condiției juridice pe care au dobândit-o dacii în cadrul provinciei romane. După cum se știe, potrivit dreptului roman, oamenii liberi erau împărțiți în trei categorii : cetățeni romani, peregrini și *dediticii*. Aceștia din urmă, aflați într-o stare de inferioritate, erau : populațiile care s-au opus Romei, au fost înfrinse și s-au predat (au făcut *deditio*) ; libertii care pe timpul sclaviei suferiseră condamnări grave ; barbarii stabiliți pe teritoriul Imperiului (și care au făcut, de asemenea, un act de *deditio*). Întrebarea la care vom încerca să răspundem este dacă dacii au devenit peregrini obișnuiți sau *dediticii*, și dacă de-a lungul timpului au intervenit schimbări în condiția lor juridică.

Izvoarele nu ne oferă nici o informație directă, astfel că punctele de vedere asupra acestei probleme — atâtea câte există — nu depășesc nivelul unor afirmații generale. Astfel, M. Macrea arăta că „masa dacilor de rînd a fost pusă de la început într-o situație de netă inferioritate față de noii veniți” ; de asemenea, preciza că în afara cetățenilor (o minoritate), în provincie mai trăiau peregrini și *dediticii*, aceștia din urmă fiind „probabil populație colonizată pe solul provinciei din afara Imperiului”². Se subînțelege că, după M. Macrea, dacii autohtoni ar fi devenit peregrini obișnuiți după cucerire. Arătînd că marea masă a populației libere din Dacia era compusă din peregrini și *dediticii*, Vl. Hanga nu precizează însă cărei condiții aparțineau autohtonii, ori dacă ei erau cumva împărțiți între cele două categorii.³ Regretatul H. Daicoviciu aprecia, de asemenea, că „o parte din daci, în special din rîndurile aristocrației, vor fi dobîndit destul de repede cetățenia romană”, dar amintea și de existența unor „discriminări consecutive cuceririi”, fără a preciza despre ce putea fi vorba.⁴ În schimb, eticianul Stelian Stoica, într-o lucrare dedicată valorilor morale ale lumii geto-dace, consideră că : „fiind îndeobște cunoscută îndelungată și eroica rezistență opusă de către Decebal armatelor lui Traian, e firesc să presupunem (...) că majoritatea strămoșilor noștri (în afară poate doar de aceia care, în 105, au pactizat cu Traian) au fost transformați în peregrini *dediticii*.”⁵

Este într-adevăr curios că nimeni înaintea acestui din urmă autor nu a încercat să aplice definiția *dediticiilor* în cazul dacilor, care s-au luptat

cu romanii și în cele din urmă au capitulat. Căci juristul din sec. al II-lea e.n. Gaius (*Institutiones*, I. 14) îi definea astfel de *dediticii*: „aceia care cîndva, ridicînd armele împotriva poporului roman și apoi fiind învinși, s-au predat”. Această definiție nu este însă suficientă pentru a dovedi că dacii au putut deveni *dediticii*; ea nu ne spune nici dacă ei au rămas în permanență în această condiție. Dacă ne-am mulțumi cu această constatare, nu am depăși nici în această abordare nivelul afirmațiilor generale. Desigur că în lipsa mărturiilor directe despre condiția juridică a autohtonilor în Dacia Romană, orice puncte de vedere pe marginea acestui subiect nu pot fi decît niște *ipoteze de lucru*.

Mai întii este necesar să amintim prin ce se caracterizau *dediticii*. Același Gaius (*Inst.* I, 26—27) mai spunea: „Libertatea cea mai rea este a acelor care fac parte din categoria *dediticilor* și prin nici o lege, nici un senatusconsult sau nici o constituție imperială nu li se dă lor acces la cetățenia romană. Ba chiar le este oprit să se stabilească în orașul Roma și nici pe o rază de 100 de mile în jurul Romei (...)”⁶. *Dediticii* nu puteau alcătui comunități recunoscute juridic de către autoritatea romană, adică ei nu făceau parte dintr-o *civitas* anume (așa cum spunea juristul Ulpian (*Regulae*, XX, 14): (*dediticus*) *nullius certae civitatis civis est*). Desigur, *de facto*, *dediticii* trăiau în anumite comunități care supraviețuiau din trecutul preroman și care, în practică, se puteau bucura de o anumită recunoaștere tacită. Teoretic însă aceste comunități nu erau recunoscute de dreptul roman. Dacă o comunitate autohtonă primea autonomia, ea ieșea *ipso facto* din condiția de *dediticia*.⁷ Adevărul este că statutul de *dediticus* era temporar, el putînd fi înlocuit după o vreme cu cel peregrin obișnuit, iar acesta cu cetățenia romană, în funcție de politica adoptată de la caz la caz în provincii.⁸ Așa cum aprecia Maxime Lemosse, „les vaincus ont un droit (...) mais dans le mesure ou Rome ne leur applique pas sa volonté discrétionnaire; et si elle l'impose, alors il s'agit de ceux qui restent *dediticii*.”⁹ S-a arătat că statutul de *dediticii* era asociat cu plata unui impozit (*stipendium*) care a fost inițial o contribuție de război. *Stipendium*, alcătuit dintr-un impozit funciar (*tributum soli*) și o capitație (*tributum capitis*)¹⁰, distingea populațiile supuse de cele care și-au păstrat autonomia Tertullian (*Apologeticum*, 13) îl numea *nota captivitas*. *Stipendium* (mai exact *tributum capitis*) era un semn al subjugării, iar cei care-l plăteau în urma cuceririi romane erau considerați *dediticii*.¹¹ Nu toți cercetătorii admit asocierea dintre plățirea unui *tributum capitis* și condiția de *dediticii*, deoarece se constată că în multe cazuri și peregrinii obișnuiți, ba chiar și cetățenii plăteau *tributum capitis*,¹² alături de *tributum soli* (acesta din urmă fiind plătit de orice provincial care nu beneficia de *ius Italicum*). Dar trebuie să subliniem că, întrucît condiția de *dediticii* era temporară, statul roman ar fi pierdut importanța veniturii dacă, odată cu acordarea condiției peregrine obișnuite, ar fi renunțat la perceperea impozitului specific *dediticilor*. De aceea, s-a ajuns la concluzia că foștii *dediticii* au continuat să plătească *tributum capitis* și după ce au depășit această condiție.¹³ În *Tabula Banasitana* (a doua jumătate a sec. II e.n.), prin care era acordată cetățenia romană unor fruntași berberi, se preciza că aceasta se face cu menținerea tributului (*sine diminutione tributorum et vectigalium populi et fisci*).¹⁴ Deci orice populație care plătea *stipendium* era *dediticia*, ori a trecut prin condiția de *dediticia*. În fond, acesta era cazul

majorității populațiilor supuse de-a lungul timpului de către romani.¹⁵ După cum spunea Acad. Emil Condurachi, „tutti se *dediderunt* dopo la sconfitta, tutti erano diventati *dediticii*, ad accezione delle *civitates foederatae*”,¹⁶ dar cu observația esențială că, dat fiind caracterul în general temporar al acestei condiții, unii au devenit ulterior peregrini obișnuiți.

În privința dacilor, credem că o aluzie la transformarea lor în *dediticii* după cucerirea romană poate fi deslușită într-un pasaj din scrierea lui Lactanțiu, *De mortibus persecutorum* (cap. XXIII.5). Vorbind despre severul recensământ făcut de Galeriu în 297, Lactanțiu se arată indignat atît de maniera brutală în care a fost efectuat, cît și de faptul nemaipomenit și revoltător al impunerii locuitorilor Italiei și Romei la capitație. El mai are grijă să adauge: *Quae veteras adversus victos iure belli fecerant, et ille adversus Romano Romanisque subiectos facere ausus est, quia parentes eius censui subiugati fuerant, quem Traianus Dacis assidue rebellantibus poenae gratia victor imposuit*. Adică, în traducerea din FHDR, vol. II, p. 7: „El (Galerius) a îndrăznit să procedeze cu romanii și cu supușii lor la fel cum au procedat strămoșii noștri cu cei învinși, conform legilor războiului, deoarece părinții lui au fost supuși recensământului pe care Traian, după ce i-a învins pe dacii care reluaseră luptele cu încăpăținare, l-a introdus drept pedeapsă.”

Desigur, Lactanțiu este un izvor dubios datorită atitudinii extrem de ostile față de Galeriu, căruia caută să-i pună în seamă toate nelegiurile posibile. Am mai avut prilejul să arătăm că este o invenție a lui Lactanțiu ostilitatea antiromană a lui Galeriu; impunerea capitației în Italia a fost dictată de grava criză financiară și de nevoia uniformizării fiscale a Imperiului.¹⁷ Lactanțiu nu a putut inventa și faptul istoric la care se referă. Mai întii, el formulează o afirmație generală: felul în care au procedat romanii cu cei învinși, conform legilor războiului. Am amintit că *tributum capitis*, semn al subjugării, era plătit ca o contribuție de război care devenea un impozit permanent. El era fixat printr-un riguros recensământ (*census*) al bunurilor și persoanelor.¹⁸ Mai departe, Lactanțiu se referă la un eveniment istoric cert: Traian i-a învins pe dacii care reluaseră luptele. Este vorba de declanșarea celui de-al doilea război daco-roman, prin încălcarea păcii din 102. Încălcarea păcii și înverșunarea în luptă ar fi fost deci motivele pedepsei aplicate de Traian dacilor: recensământul. Deci, acest recensământ a avut un caracter punitiv. În general, *stipendium* era considerat *victoriae praemium ac poena belli* (Cicero, *Contra lui Verres*, III, 6, 12).¹⁹ Recensământul lui Traian a fost, potrivit lui Lactanțiu, similar cu cel efectuat de Galeriu; el a fost deci un recensământ care privea atît bunurile, cît și persoanele, avînd drept scop fixarea *stipendiumului*. Deci dacii au fost impuși la plata unui *stipendium*. Astfel explică și J. Moreau pasajul respectiv, în comentariul său la *De mortibus persecutorum*: dacii au fost impuși „à titre de pénalité” la capitație, care era o „*marque de déchéance et de servitude*”.²⁰ Or, aceasta înseamnă că dacii au fost transformați în *dediticii*, avînd în vedere că, din punct de vedere fiscal, condiția de *dediticii* se traducea prin plata unui *tributum capitis*.

Acest fapt era firesc, ținînd seama de evenimentele care l-au precedat. Dintru început, războaiele daco-romane au avut, dincolo de motivațiile economice și strategice, un caracter punitiv, subliniat de propaganda romană.²¹ Or, pedeapsa pe care romanii trebuiau s-o aplice dacilor — care

umiliseră Roma pe vremea lui Domițian, iar apoi încălcase ră pacea — era tocmai transformarea în *dediticii*. Același lucru reiese și din monedele cu legenda DACIA CAPTA emise după cucerirea Daciei.²² Reprezentarea unui dac într-o poziție de umilință și supunere nu este o simplă expresie a înfringerii, ci este expresia chiar a actului de *deditio*, de transformare a dacilor în *dediticii*.

Să mai adăugăm că unii cercetători arată că geții dobrogeni au devenit *dediticii* după cucerirea romană.²³

Este posibil ca nu toți dacii să fi devenit *dediticii*. În timpul războaielor, în cadrul aristocrației dacice a apărut o partidă filoromană, fapt care a fost consecința tendințelor centrifuge.²⁴ Romanii au putut acorda cetățenia membrilor ei, așa cum și în alte cazuri s-a întâmplat cu elitele autohtone dispuse să colaboreze cu romanii.²⁵ S-a remarcat că marele număr de Ulpii, apoi Aelii și Aurelii din inscripțiile din Dacia se poate explica și prin acordarea treptată a cetățeniei romane unor daci.²⁶ (Desigur, doar unii dintre purtătorii acestor gentilicii erau daci de origine). Ulpii aparțin unor familii care au primit cetățenia încă din vremea lui Traian și care au fost, cel mai probabil, membre ale partidei filoromane (în cazul în care acei Ulpii erau daci de origine). S-au putut identifica pînă acum doi Ulpii de origine sigur dacică: M. Ulpius Peregrinus (tribun al legiunii I Italica, originar din „Napuca”) și M. Ulpius Celerinus (interpret de limbă dacă în legiunea I Adiutrix).²⁷ Izvoarele ne arată că alături de această grupare aristocratică, și unele triburi sau grupuri de populație dacică au trecut în masă de partea romanilor, la începutul celui de-al doilea război (Cassius Dio, LXVIII, 11, 1). Unele din scenele Columnei confirmă aceste treceri de partea romanilor, petrecute în cursul ambelor războaie. Este de presupus că romanii au tratat în mod diferențiat populația dacică, după cum în Gallia unii autohtoni au fost declarați *foederati* (aliați ai poporului roman), iar alții *dediticii*, în funcție de atitudinea lor față de cuceritori.²⁸ Ce-i drept, nu știm cum au ieșit din război acele comunități dacice care au trecut de partea lui Traian. Dacă între ele și romani nu s-a încheiat un *foedus*, ci a avut loc o *deditio*²⁹ (o capitulare necondiționată), este firesc că și acești daci au devenit *dediticii*, ca și cei care au luptat pînă la capăt. Trebuie să amintim însă că *dediticii* care au rezistat pînă la capăt erau tratați cu mai multă severitate decît cei care se predaseră mai repede.³⁰

Important de știut este cît timp a rămas marea masă a dacilor înfrinți în condiția de *dediticii*. Depășirea acestei condiții era consecința unei schimbări de atitudine a autorităților romane față de autohtonii cucerii. Dacă actul de *deditio* însemna trecerea în puterea romanilor a tuturor elementelor care defineau identitatea politică și religioasă a unei comunități, abolirea condiției de *dediticii* implica restituirea sau, mai bine zis, recunoașterea existenței acestor elemente. Puterea romană hotăra dacă va restitui sau nu drepturile comunităților locale și simbolurile lor religioase. De această decizie depindea durata menținerii condiției de *dediticii*. În cazul în care cucerii deveneau peregrini obișnuiți, lor le erau recunoscute elementele care le defineau personalitatea politică și religioasă (autonomia comunităților, folosirea dreptului cutumiar local, simbolurile religioase specifice), elementele care oricum supraviețuiau mai mult sau mai puțin în „ilegalitate”.³¹

O schimbare de atitudine față de dacii cuceriiți poate fi surprinsă în ultima parte a domniei lui Traian și la începutul celei a lui Hadrian. Începând din 112 dispar monedele cu legenda DACIA CAPTA, locul lor fiind luat de o nouă reprezentare: Dacia este personificată de o femeie îmbrăcată în portul autohton, ținând în mina stângă o acvilă, fiind însoțită și de doi copii care poartă struguri și spice. Noua legendă este DACIA AUGUST(I) PROVINCIAE. Reprezentări similare există pe monedele emise în timpul lui Hadrian, când apare un element nou: femeia ține în mână și o sabie curbă dacică, interpretată ca un simbol al constituirii unităților militare auxiliare dacice.³² S-a mai remarcat că în inscripțiile din Dacia din vremea lui Hadrian, numele lui Traian nu este însoțit niciodată de epitetul Dacicus. Potrivit lui H. Daicoviciu, aceasta exprima „voiața lui Hadrian (conformă întregii sale politici) de a rupe cu politica de cucerire și cu opoziția dintre învingători și învinși și de a-i trata pe daci ca pe toți ceilalți locuitori ai provinciei, scutindu-i de reamintirea recentei lor înfringeri.”³³ Mai târziu, sub Antoninus Pius (și apoi în sec. III), pe monede va apare chiar și stindardul dacic (*draco*), fapt care „exprimă în chipul cel mai pregnant concepția romană despre integrarea populației locale în Imperiul Roman”.³⁴ Constatăm, că, treptat, poziția autorităților romane față de autohtoni s-a schimbat. Mai întâi, a dispărut reprezentarea înfringerii Daciei, apoi au fost recunoscute și oficializate o serie de elemente specifice lumii dacice, culminând cu simbolul „național” (și probabil și religios) al dacilor: stindardul cu balaur. Or, tot acest proces început încă de pe la 112 nu este altceva decât „l’integration des Daces vaincus dans les nouvelles formes de vie, dans le système social-économique et politique-militaire de l’Empire”.³⁵ Alt fapt care trebuie înțeles în întreaga sa semnificație este atribuirea numelui Sarmizegetusa Coloniei Ulpia Traiana după 118. Această inițiativă este considerată „un element al acțiunii de pacificare întreprinse de Hadrian”, o schimbare de atitudine față de populația dacică pe care „Hadrian voia s-o integreze în noile rînduiri și s-o atragă de partea sa prin proclamarea continuității dintre vechea capitală dacică din Munții Orăștiei și noua capitală provincială din Țara Hațegului”.³⁶ Credem că toate aceste măsuri luate de autoritățile romane pot fi explicate ca efecte ale scoaterii dacilor sau a unei părți a lor din condiția de *dedicium*, încă la scurtă vreme după cucerire. Era în interesul stăpînirii romane să adopte o atitudine mai binevoitoare față de dacii care puteau să se răzvrătească. Dealtfel, este posibil ca atribuirea numelui Sarmizegetusa capitalei provinciei să fi fost legată de atacurile sarmatice asupra Daciei din 117—118, atacuri care au fost poate conjugate cu o răscoală (nedovedită însă) a dacilor din provincie.³⁷

Deci, este posibil ca dacii să fi ieșit din condiția de *dedicium* în ultima parte a domniei lui Traian și la începutul celei a lui Hadrian. Trebuie să amintim însă două fapte care complică situația. Prima problemă este neatestarea în Dacia a vreunei *civitas*, de felul celor cunoscute în multe alte provincii.³⁸ Prin *civitas* înțelegem o comunitate teritorială *rurală* autohtonă, locuită de un anumit trib (*gens*), căreia autoritatea romană îi recunoștea existența, o anumită autonomie și folosirea dreptului cutuminar local.³⁹ În fond, aceste *civitates* nu erau altceva decât obștile și uniunile de obști ale autohtonilor care supraviețuiau în spatele formelor economico-sociale romane.⁴⁰ În chip firesc, și dacii trăiau în cadrul unor asemenea

comunități teritoriale (acolo unde nu se înființaseră comune rurale de drept roman), indiferent de faptul că autoritatea romană recunoștea sau nu acest lucru.⁴¹ M. Macrea considera că vechile comunități tribale sau teritoriale „au fost probabil, spre deosebire de alte provincii, desființate, ca urmare a resentimentului și neîncrederii față de daci, datorită îndelungatei lor rezistențe. Mai târziu, când, începând chiar cu Hadrian, adversitatea față de autohtoni se atenuează, încercându-se o reconciliere, întemeierea lor din nou nu mai era posibilă și nici nu intra în programul politicii imperiului față de provincie, care urmărea mai degrabă o uniformizare în organizarea provinciilor.”⁴² Așa cum aminteam mai sus, comunitățile autohtone n-au putut fi distruse în urma actului de *deditio*, ci au fost doar puse în afara legii, nefiind recunoscute drept *civitates*. O schimbare a atitudinii oficiale față de întreaga populație autohtonă ducea la „legalizarea comunităților teritoriale autohtone”.

I. I. Russu a emis ipoteza că triburile dacice din provincie, menționate în harta lui Ptolemeu (bazată pe un izvor databil în 106—117) ar fi, de fapt, „formații de caracter teritorial, legate prin situații și interese economice și social-politice, un fel de *civitates peregrinae*.”⁴³ Este cert că Ptolemeu a avut în vedere niște comunități teritoriale, dar nimic nu dovedește că pentru romani acestea constituiau niște *civitates*. Ele nu pot fi socotite decât niște *gentes* dacice. Oricum, harta lui Ptolemeu reflectă situația din primii ani ai provinciei romane; ulterior au putut interveni schimbări. Totuși, lipsa oricăror dovezi ne împiedică, în actualul stadiu al cercetării, să afirmăm că în Dacia a fost recunoscută oficial existența comunităților autohtone, dindu-li-se epitetul de *civitates*. Dimpotrivă, în Dacia sînt atestate două *regiones* (*regio Ansamensium* și probabil *regio Anartorum*)⁴⁴, care — ca teritorii administrate de către un comandant militar roman — sînt tocmai contrare organizării autonome în *civitates*. Întrucît descoperirile arheologice atestă existența populației dacice în provincie, lipsa mențiunii vreunei *civitas* nu poate fi interpretată în sensul inexistenței sau numărului foarte mic al autohtonilor în provincie.

Inexistența organizării în *civitates* era caracteristică *dediticiilor*. S-ar putea astfel trage concluzia că dacii au rămas mai multă vreme *dediticii*. Evident că descoperirea unei inscripții care ar atesta o *civitas* ar infirma o asemenea concluzie, pe care, de altfel, nu o susținem decât ca o ipoteză, căci neaestarea vreunei *civitas* nu înseamnă cu necesitate și inexistența vreunei *civitas*. Pe de altă parte, s-a exprimat și opinia că romanii au recunoscut autonomia și pentru unele *gentes*, fără ca acestea să fie desemnate prin termenul de *civitates*.⁴⁵

O a doua problemă legată de durata menținerii dacilor în condiția de *dediticii* este cea a prezenței cultelor autohtone în Dacia Romană. Chiar dacă ar fi adevărat că în spatele unor divinități romane venerat cu precădere în Dacia s-ar ascunde, prin *interpretatio Romana* divinități dacice (fapt încă nedovedit), trebuie să remarcăm că nu se cunosc nume și epitete dacice ale acestor zeități, așa cum se întîmplă în mai toate provinciile. Această lipsă a unui „sincretism manifest între divinitățile autohtone și cele romane” se poate explica prin intoleranța romanilor față de cultele dacice, intoleranță relevată de distrugerea sanctuarelor. M. Bărbulescu sublinia că acesta a fost un caz rar în istoria romană și „contrar politicii religioase obișnuite care recomanda receptarea noilor culte pe măsura

extinderii granițelor romane.” Faptul ar fi legat de dispariția preoțimii dacice.⁴⁶ Și D. Protase consideră că desființarea organizației preoțești dacice a anihilat „orice posibilitate sau tendință de manifestare cu caracter etnic dacic. Mai tirziu, când adversitățile etnice dintre învingători și învinși au dispărut, și când populația indigenă a putut să-și exprime în voce sentimentele sale religioase, ea s-a folosit de formele numele și reprezentările figurate ale divinităților greco-romane.”⁴⁷ Presupunând că autohtonii s-au grăbit să adopte în chip necondiționat formele divinităților romane acest fapt ar fi, cu siguranță, un indiciu al unei romanizări rapide.⁴⁸ Dar lipsa deplină a sincretismului daco-roman exprimat deschis, în monumente și inscripții, poate fi interpretată și ca o interdicție a manifestărilor libere, oficiale, ale cultelor dacice (și nu ca o inexistență a unui asemenea sincretism, care era inevitabil în procesul romanizării).

Această situație ne amintește de actul de *deditio*, prin care simbolurile religioase ale poporului cucerit erau trecute în puterea romanilor. Ele erau restituite sau recomandate oficial doar dacă autohtonii ieșeau din condiția de *dediticii*. Inexistența unor manifestări oficiale ale cultelor dacice pare să indice faptul că romanii nu le-au recunoscut. Pe de altă parte, cel puțin pînă acum nu s-a constatat reluarea funcționării sanctuarelor dacice în epoca romană. Concluzia care s-ar putea desprinde ar fi că masa populației dacice a continuat să rămînă mai multă vreme în condiția de *dediticii*. Trebuie să avem însă în vedere faptul că inexistența unui sincretism religios daco-roman poate fi explicată prin inexistența unor monumente ridicate de autohtoni, care, fiind în imensa lor majoritate țărani, nu au participat, practic, la viața religioasă urbană, la ridicarea de altare, de monumente funerare etc.

Această concluzie pare a veni în contradicție cu schimbarea atitudinii romane față de daci, despre care am amintit mai sus, schimbare care este indiscutabilă. Să observăm, mai întii, că această din urmă concluzie a menținerii condiției de *dediticii* nu poate fi certă, deoarece inexistența unei mărturii despre un anume fapt nu înseamnă și inexistența aceluiași fapt (organizarea în *civitates* și admiterea cultelor dacice în panteonul provinciei). În al doilea rînd, chiar dacă presupunem că această concluzie ar fi reală, atunci contradicția poate fi soluționată admitînd că din condiția de *dediticii* au ieșit numai anumite grupuri ale populației dacice. M. Macrea apreciază, de altfel, că acea schimbare de atitudine a fost „față de unele pături ale populației autohtone din Dacia, cu scopul de a-i face mai ușor de acceptat stăpînirea și a o atrage în sfera vieții romane.”⁴⁹

După cum aminteam mai sus, numărul mare al purtătorilor gentiliciilor imperiale din inscripțiile din Dacia este reflectarea unei destul de ample acordări a cetățeniei romane, proces care trebuie privit în contextul politicii mai favorabile față de provinciali inițiate de Hadrian.⁵⁰ Evident, noi nu știm ciți anume dintre purtătorii gentiliciilor Ulpus, Aelius și Aurelius erau daci de origine, și ciți dintre ei au primit cetățenia și în alt chip decît prin *honestas missio*. S-a mai observat că procesul de creare de *municipia* și *coloniae* cunoaște un ritm similar cu cel al apariției noilor cetățeni purtători de gentilicii imperiale.⁵¹ Evident că acest intens ritm al urbanizării reflectă o creștere a numărului cetățenilor romani din provincie, dar rămîne de văzut care a fost contribuția cetățenilor proveniți dintre autohtoni în acest proces. Oricum, așa cum s-a presupus de către mai mulți

autori, se poate admite că unii dintre noii cetățeni au fost daci. Dacă-i lăsăm la o parte pe cei care au primit cetățenia în urma efectuării stagiului militar, înseamnă că măcar unii daci ar fi ieșit din condiția de *dediticii*, devenind peregrini obișnuiți, căci numai așa puteau ei accede la cetățenie. Este necesar deci un studiu asupra tuturor purtătorilor gentiliciilor imperiale, pentru a stabili în ce măsură există daci deveniți romani altfel decât prin *honestia missio*.

În lumina celor spuse pînă acum, se cuvine să tragem cîteva concluzii. În timp ce unii aristocrați daci au primit probabil cetățenia romană imediat după cucerire, marea masă a populației dacice a fost încadrată în condiția inferioară de *dediticii* (cu excepția poate a acelor comunități care trecuseră de partea romanilor). După 112 și mai ales după 118, în atitudinea oficială față de autohtoni intervine o schimbare care traduce depășirea condiției de *dediticii*. Ceea ce deocamdată nu se poate preciza este dacă această depășire a privit totalitatea dacilor sau numai o parte a lor.

Constitutio Antoniniana, emisă în 212 sau poate în 213, a schimbat însă situația existentă, oricare ar fi fost ea. Despre acest edict care generaliza cetățenia romană s-a scris enorm⁵², și nu putem oferi aici decât un scurt rezumat al stadiului în care se află cercetările, pentru a lămuri situația *dediticiilor*. Textul edictului s-a păstrat în traducere greacă în papyrusul Giessen 40, publicat în 1910. Din păcate, acesta este foarte deteriorat, și tocmai acea parte a textului în care erau menționate condițiile acordării cetățeniei este plină de lacune care au provocat numeroase presupuneri în jurul posibilei lor întregiri. Este vorba de două clauze ale acordării cetățeniei: una prin care se păstra o anumită situație și alta prin care erau excluși *dediticii*. Clauza de păstrare (μέουοτος (. . .) ἀττων) are o lacună de 18 — 21 de litere și nu putem decât presupune ce anume se păstra prin acordarea cetățeniei. Trecînd peste variatele încercări de restituire a textului, amintim că soluția cea mai plauzibilă a fost dată pornind de la comparația cu mai sus pomenita *Tabula Banasitana*. Aceasta acorda cetățenia romană unor fruntași berberi cu păstrarea dreptului specific comunității locale, a cutumelor autohtone (*salvo iure gentis*). W. Seston a presupus că aceeași clauză a acordării cetățeniei romane cu păstrarea dreptului autohton s-a aplicat și cîteva decenii mai tîrziu, prin *Constitutio Antoniniana*, la scara întregului Imperiu. Clauza de păstrare a fost restituită astfel: μένοντος τοῦ δικαίου τῶν πολιτευμάτων (= *salvo iure civitatum*). Ulterior, W. Seston a propus o altă restituire: μένοντος παντός δικαίου τῶν πολιτευμάτων (= *salvo omni iure civitatum*). Potrivit ambelor restituiri, acordarea cetățeniei se făcea deci cu păstrarea în vigoare a comunităților de tip *civitates*, fie ele urbane sau rurale, cu păstrarea în continuare a autonomiei lor.⁵³

O altă mare controversă privește faptul de la care erau excluși *dediticii*; acordarea cetățeniei romane sau clauza de păstrare? Studiile mai vechi nu se îndoiau de faptul că *dediticii* au fost excluși de la acordarea cetățeniei, dar ulterior analiza filologică a textului a stabilit că această clauză se exclude nu se leagă de propoziția în care este menționată acordarea cetățeniei, ci de clauza de păstrare. Deci, *dediticii* au primit și ei cetățenia, dar au fost excluși de la păstrarea drepturilor comunităților — fapt firesc, căci dreptul roman nu recunoștea comunitățile alcătuite din *dediticii*.⁵⁴ Mai trebuie să ținem seama și de faptul că împăratul

Caracalla nu avea nici un interes să excludă pe cineva de la acordarea cetățeniei. Numeroși cercetători au subliniat motivele fiscale care au stat în spatele acestui edict. Noii cetățeni romani urmau să plătească impozitul pe moșteniri, specific cetățenilor (pe care Caracalla a avut grijă să-l și dubleze). Dar s-a arătat că ei continuau să plătească și *stipendium* (ori numai *tributum soli* dacă ei nu proveneau din *dediticii* deveniți peregrini obișnuiți).⁵⁵ În același timp, extinderea universală a cetățeniei romane era un act demn de megalomania lui Caracalla⁵⁶, cel căruia îi plăcea să fie numit (într-o inscripție datînd chiar din 212) „mîntuitorul întregii lumi” (τὸν σωτήρα τῆς ὅλης οἰκουμένης).⁵⁷ Același Caracalla se credea un fel de reîncarnare a lui Alexandru cel Mare. Dacă acesta din urmă cucerise lumea, nedemnului său emul îi rămînea să-i dea cetățenia romană. Într-adevăr, în această perspectivă, *Constitutio Antoniniana* apare drept „împlinirea constituțională a proiectului monarhiei universalizante a lui Alexandru”.⁵⁸ Iată, deci că, așa cum demonstrează studiile recente, nimeni nu a fost exclus de la acordarea cetățeniei romane. *Dediticii* au primit-o și ei, dar fără garantarea dreptului local.⁵⁹

Admițînd că dacii ar fi fost menținuți în condiția de *dediticii*, acest fapt nu a avut deci nici o consecință asupra generalizării cetățeniei romane în Dacia, prin *Constitutio Antoniniana*. Se confirmă astfel afirmația lui H. Daicoviciu că „în cele din urmă, *Constitutio Antoniniana* din 212, conferind în masă cetățenia romană, a lichidat, probabil, ultimele discriminări consecutive cuceririi,”⁶⁰ dar cu observația că noii cetățeni au continuat să plătească *stipendium*.

În încheierea acestui studiu, trebuie să spunem cîteva cuvinte despre relația dintre condiția juridică a dacilor și procesul de romanizare a lor. Chiar admițînd că o mare parte a dacilor a rămas în condiția de *dediticii* pînă la 212 (ceea ce, repetăm, nu este sigur), nu putem considera că această situație ar fi avut ca efect neparticiparea lor la viața provinciei romane. Stabilirea unor relații economice, lingvistice și culturale între daci și coloniștii romani este o realitate istorică sigură, dovedită de descoperirile arheologice. Integrarea autohtonilor în civilizația romană este dovedită în chip indiscutabil, și doar cei cercetați cu obiectivitatea științifică o pot contesta.⁶¹ Nicăieri în Imperiu, romanizarea juridică nu s-a identificat cu romanizarea propriu-zisă. Bunăoară, în lumea elenistică elitele locale au primit cetățenia romană, dar ele au continuat să aparțină prin limbă și cultură elenismului. Nu dobîndirea unui nume roman l-a făcut pe un autohton roman, ci azeziunea sa la valorile culturii romane. Dimpotrivă, se apreciază că generalizarea cetățeniei prin *Constitutio Antoniniana* a fost legată de recunoașterea stadiului de romanizare atins de peregrini⁶², care s-au romanizat fără a fi romani din punct de vedere juridic.

Mai este un aspect demn de luat în considerare. Generalizarea cetățeniei romane prin edictul din 212 a avut ca efect o înflorire a specificului provincial, datorită menținerii autonomiilor locale. Provincialii au devenit cu toții romani, dar ei au continuat să uzeze de vechile lor denumiri etnice și regionale preromane, deoarece originea autohtonă, neromană, a încetat să mai fie considerată înjosoare în această unitate în diversitate a lumii romane.⁶³ După cum aprecia Vasile Pârvan, „nicăieri în Imperiul Roman, după ce Caracalla a dat cetățenia tuturor locuitorilor liberi fără deosebire, n-a mai pus cineva vreun preț deosebit pe titlul de *civis Romanus*.

Dimpotrivă, tendința particularistă, patriotic locală — existentă mai dinainte — a indicării provinciei ori orașului de naștere, ca origine „națională”, s-a răspândit din ce în ce mai mult și, înăuntrul Imperiului, nu s-au mai întâlnit decât „*cives*” provinciali.⁶⁴ Este posibil însă ca acei locuitori cărora nu li s-a recunoscut autonomia comunităților teritoriale fostii *dedicicii* — să nu fi dezvoltat în așa măsură acest patriotism local, ei neavînd o „dublă cetățenie”. Dacă dacii s-au aflat într-adevăr în această situație, înțelegem de ce nu au supraviețuit nici numele Daciei, nici vreun nume regional, așa cum s-a întîmplat în alte părți ale lumii romane, în Hispania de pildă.

Dar, dincolo de aceste considerații, rămîn deschise cîteva probleme. Dacă statutul juridic al dacilor nu se poate confunda cu gradul atins de romanizarea lor, nu este mai puțin adevărat că studierea evoluției acestui statut juridic poate contribui la înțelegerea atitudinii oficiale a Romei față de autohtonii în curs de romanizare. Rămîne deci deschisă problema duratei menținerii dacilor în condiția de *dedicicii*. Rămîne, de asemenea, de precizat cîți daci au putut deveni cetățeni romani înainte de 212. Atunci cînd vom putea răspunde la aceste întrebări, vom avea o imagine destul de bine conturată despre aspectele sociale ale romanizării în Dacia⁶⁵.

N O T E

¹ Din bogata bibliografie amintim: Lîgia Bîrzu, *La continuité de la création matérielle et spirituelle du peuple roumain sur le territoire de l'ancienne Dacie*, Bucurest, 1980, p. 30—42; D. Protase, *Autohtonii în Dacia*, vol. I, București, 1980.

² M. Macrea, *Viața în Dacia Romană*, București, 1969, p. 259, 271. Vezi și în *Istoria României*, vol. I, București, 1960, p. 419.

³ *Istoria dreptului românesc* (coordonator Vl. Hanga), București, 1980, p. 95—96.

⁴ H. Daicovicu, *Etnogeneza românilor*, în vol. *Naștinea română. Geneză, afirmare, orizont contemporan* (coord. Șt. Ștefănescu), București, 1984, p. 140, 143.

⁵ Stelian Stoica, *Viața morală a daco-geșilor*, București, 1984, p. 160—161.

⁶ Gaius, *Instituțiile dreptului privat roman*, trad. A. N. Popescu, București 1982, p. 72.

⁷ Th. Mommsen, *Le droit public romain*, vol. VI/1, Paris, 1889, p. 352; A. H. M. Jones, *Another Interpretation of the Constitutio Antoniniana*, „Journal of Roman Studies”, XXVI, 1936, 2, p. 229—230, 232; F. De Martino *Storia della Costituzione romana*, vol. II, Napoli, 1973, p. 377; Alfred Boilă și Emilia Doruțiu-Boilă, *Discuții recente cu privire la „Constitutio Antoniniana”*, „Studii clasice”, XIV, 1972, p. 181.

⁸ A. H. M. Jones, *op. cit.*, p. 232; A. N. Sherwin-White, *The Roman Citizenship*, Oxford, 1939, p. 224; G. De Sensi, *Problemi della Constitutio Antoniniana*, „Helikon”, Roma, IX—X, 1969—1970, p. 257; F. De Martino, *op. cit.*, p. 94—95; A. Boilă, Em. Doruțiu-Boilă, *op. cit.*, p. 182—183.

⁹ Maxime Lemosse, *Le régime des relations internationales dans le Haut Empire Romain*, Paris, 1967, p. 206, nota 83. Idem, „Ktema”, 6, 1981, p. 354.

¹⁰ A. Bouché-Leclercq, *Manuel des institutions romaines*, Paris, 1886, p. 235

¹¹ Gino Segré, *L'Editto di Caracalla sulla concessione della cittadinanza romana*, în *Studi in onore di S. Perozzi*, Palermo, 1925, p. 163—171; V. Capocci, *La „Constitutio Antoniniana”*, „Atti della Reale Accademia Nazionale dei Lincei. Memorie della Classe di scienze morali, storiche e filologiche”, 322, 1925, p. 131; M. Besnier, *L'Empire Romain de l'avènement des Sévères au Concile de Nicée*, Paris, 1937, p. 72; V. Arangio-Ruiz, *L'application du droit romain en Égypte après la Constitution Antoninienne*, „Bulletin de l'Institut d'Égypte”, XXIX, 1946—1947, p. 90; Victor Tcherikover, *Syntaxis and Laographia*, „The Journal of Juristic Papirology”, IV, 1950, p. 192—194.

¹² G. De Sensi, *op. cit.*, p. 258; A. Boilă, Em. Doruțiu-Boilă, *op. cit.*, p. 183, 192; Maria Greco, *Alcune considerazioni sulla „Constitutio Antoniniana”*, „Atti dell'Accademia di Scienze, Lettere e Arti di Palermo”, XXXV, 1975—1976, p. 155—157.

- ¹³ G. Segré, *op. cit.*, p. 182—184; V. Capocci, *op. cit.*; p. 105; V. Tcherikover, *op. cit.*, p. 204—205.
- ¹⁴ Despre *Tabula Banasitana* vezi de ex. A. Boilă, Em. Doruțiu-Boilă, *op. cit.* p. 184.
- ¹⁵ A. H. M. Jones, *op. cit.*, p. 232; V. Tcherikover, *op. cit.*, p. 203.
- ¹⁶ Emil Condurachi, *La Costituzione Antoniniana e la sua applicazione nell'Impero Romano*, „Dacia, N. S.”, II, 1958, p. 305—306.
- ¹⁷ Al. Madgearu, *Specific provincial și ideologie imperială la împărații romani de origine traco-dacă (sec. III e.n.)*, „Revista de istorie”, 39, 1986, 2, p. 184—185.
- ¹⁸ G. Humbert, *Census*, în Ch. Daremberg, E. Saglio, *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines*, vol. I/2, Paris, 1877, p. 1007; J. Marquardt, *De l'organisation financière chez les Romains*, Paris, 1888, p. 268, 275. F. F. Abbott, A. C. Johnson, *Municipal Administration in the Roman Empire*, New York 1968, p. 119—120.
- ¹⁹ R. Cagnat, *Stipendium*, în Ch. Daremberg, E. Saglio, *op. cit.*, vol. IV/2, p. 1515.
- ²⁰ Lactance, *De la mort des persécuteurs*, ed. J. Moreau, vol. II, Paris, 1954, p. 335.
- ²¹ Eugen Cizek, *Epoca lui Traian*, București, 1980, p. 259. Vezi și interesantele observații ale lui Jean Gagé, *Quelques remarques sur la décapitation du roi Décébale*, „Studii clasice”, XXIV, 1986, p. 119—124.
- ²² Iudita Winkler, *Personificarea Daciei pe monedele romane imperiale*, „Studii clasice”, VII, 1965, p. 226—229.
- ²³ Em. Condurachi, în *Istoria României*, vol. I, București, 1960, p. 498; Radu Vulpe, în R. Vulpe, I. Barnea, *Din istoria Dobrogei*, vol. II, București, 1968, p. 165; Idem, *Le problème des Lai*, în *Studia Thracologica*, Bucarest, 1976, p. 286.
- ²⁴ E. Cizek, *op. cit.*, p. 313—314.
- ²⁵ P. A. Brunt, *The Romanization of the Local Ruling Classes in the Roman Empire*, în *Assimilation et résistance à la culture gréco-romaine dans le monde ancien*, Bucarest-Paris, 1976, p. 161—173.
- ²⁶ C. Daicoviciu, *Problema continuității în Dacia*, „Anuarul Institutului de Studii Clasice”, III, 1936—1940, p. 227; I. I. Russu, *Onomasticon Daciae*, *ibidem*, IV, 1941—1943, p. 196; C. Daicoviciu, *Romanizarea Daciei*, în Idem, *Dacica*, Cluj, 1969, p. 432; H. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 140.
- ²⁷ I. I. Russu, *Daco-geții în Imperiul Roman*, București, 1980, p. 37, 44.
- ²⁸ Fustel de Coulanges, *La Gaule Romaine*, Paris, 1922, p. 85.
- ²⁹ Cum crede I. I. Russu, *Etnogeneza românilor*, București, 1981, p. 177.
- ³⁰ G. Gayet, G. Humbert, *Dediticii*, în Ch. Daremberg, E. Saglio, *op. cit.*, vol. II/1 Paris, 1892, p. 45.
- ³¹ Th. Mommsen, *op. cit.*, vol. VI/1, p. 61—62; P. Frezza, *Le forme federative e la struttura dei rapporti internazionali nell'antico diritto romano*, „Studia et Documenta Historiae et Iuris”, Roma, IV, 1938, p. 413; F. De Martino, *op. cit.*, p. 56—58, 376—377.
- ³² I. Winkler, *op. cit.*, p. 229.
- ³³ H. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 142.
- ³⁴ I. Winkler, *op. cit.*, p. 230.
- ³⁵ D. Protase, *Les rapports entre Romains et Daces dans la province de Dacie*, în *Assimilation et résistance...*, p. 499.
- ³⁶ M. Macrea, *op. cit.*, p. 266; H. Daicoviciu, *Dacia de la Burebista la cucerirea romană*, Cluj, 1972, p. 373; E. Cizek, *op. cit.*, p. 305; H. Daicoviciu, *Etnogeneza românilor*, p. 142.
- ³⁷ D. Protase, *Autohtonii în Dacia*, p. 209.
- ³⁸ M. Macrea, *op. cit.*, p. 116; H. Wolff, *Die Constitutio Antoniniana und Papyrus Gissensis 40 I*, Köln, 1976, p. 255; C. Daicoviciu, H. Daicoviciu *Développement urbain et romanisation dans la province de Dacie*, în *Centenar muzeal orădean*, Oradea, 1972, p. 158.
- ³⁹ Vezi asupra lor studii recente al lui Al. Avram, *Observații cu privire la autonomiile rurale din Dobrogea romană (sec. I—III e.n.)*, SCIVA, 35, 1984, 2, p. 158—169.
- ⁴⁰ Em. Condurachi, *La Costituzione Antoniniana...*, p. 310.
- ⁴¹ Vezi P. P. Panaitescu, *Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova. Orînduirea feudală*, București, 1964, p. 19; D. Protase, *Autohtonii în Dacia*, p. 39; Ștefan Olteanu, *Cu privire la începuturile Evului Mediu în istoria României (II)*, „Revista de istorie”, 39, 1986, 10, p. 987.
- ⁴² M. Macrea, *op. cit.*, p. 116.
- ⁴³ I. I. Russu, *Etnogeneza românilor*, p. 182—183.
- ⁴⁴ D. Protase, *Autohtonii în Dacia*, p. 39—40.
- ⁴⁵ M. Lemosse, *op. cit.*, p. 205; A. Boilă, Em. Doruțiu-Boilă, *op. cit.*, p. 187—188.
- ⁴⁶ M. Bărbulescu, *Interferențe spirituale în Dacia Romană*, Cluj-Napoca, 1984, p. 206—208.
- ⁴⁷ D. Protase, *Autohtonii în Dacia*, p. 242.

- ⁴⁵ *Ibidem*, p. 241; M. Bărbulescu, *op. cit.*, p. 209; H. Daicoviciu, *Etnogeneza*, p. 147.
- ⁴⁹ M. Macrea, *op. cit.*, p. 266.
- ⁵⁰ *Ibidem*, p. 267.
- ⁵¹ C. Daicoviciu, H. Daicoviciu, *Développement urbain...*, p. 158; H. Daicoviciu, *Dacians and Romans in Trajan's Province*, în vol. *Relations between the Autochthonous Population and the Migratory Populations on the Territory of Romania*, Bucharest, 1975, p. 49
- ⁵² Principalele lucrări au fost deja citate în notele precedente.
- ⁵³ W. Seston, M. Euzennat, *La citoyenneté romaine au temps de Marc-Aurèle et de Commode d'après la Tabula Banasitana*, „Comptes-Rendus de l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres”, 1961, p. 320 (= W. Seston, *Scripta varia*, Roma, 1908, p. 80); W. Seston, *La citoyenneté romaine în XIIIe Congr. int. des sciences historiques*, Moscou, 1970 (= *Scripta varia*, p. 16); Vezi și A. Boilă, Em. Doruțiu-Boilă, *op. cit.*, p. 191.
- ⁵⁴ A. Boilă, Em. Doruțiu-Boilă, *op. cit.*, p. 191.
- ⁵⁵ V. Tcherikover, *op. cit.*, p. 205–206; Angelo Segrè, *La Costituzione Antoniniana e il diritto dei „novi cives”*, „Iura. Rivista internazionale di diritto romano e antico”, XVII, 1966, 1, p. 2; M. Greco, *op. cit.*, p. 153–154.
- ⁵⁶ A. N. Sherwin-White, *op. cit.*, p. 222–223.
- ⁵⁷ Vezi H. Wolff, *op. cit.*, p. 14. Exemple asemănătoare la L. Vidman, *Caracalla e Sarapide in una iscrizione di Efeso*, „Studii clasice”, XXIV, 1986, p. 143–147.
- ⁵⁸ Al. N. Cizek, *Eroi politici ai Antichității. Modele ideologice și literare*, București, 1976, p. 232. Vezi și Gino Segrè, *op. cit.*, p. 181.
- ⁵⁹ A. Boilă, Em. Doruțiu-Boilă, *op. cit.*, p. 187–190.
- ⁶⁰ H. Daicoviciu, *Etnogeneza...*, p. 143.
- ⁶¹ Dintre lucrările recente semnalăm: L. Bărbu, *op. cit.*, p. 30–42; D. Protase, *Autohtonii...*, p. 228–252; I. I. Russu, *Etnogeneza românilor*, p. 190–195; M. Bărbulescu, *op. cit.*, p. 203–212; H. Daicoviciu, *Etnogeneza...*; Al. Suceveanu, în *legătură cu unele discuții recente privind procesul de romanizare*, „Thraco-Dacica”, VI, 1985, p. 105–115; C. C. Petolescu, *Simbioză daco-romană și romanitate carpato-dunăreană*, „Revista de istorie”, 38, 1985, 7, p. 635–648; I. Fischer, *Latina dunăreană*, București, 1985, p. 13–46; E. Cizek, *Sinteza daco-romană*, în *Romano-Dacica I. Izvoarele antice ale istoriei României* (coord. E. Cizek), Universitatea București, 1986, p. 7–50. De asemenea, trebuie amintite unele lucrări mai vechi care rămân fundamentale: C. Daicoviciu, *Problema continuității în Dacia*, p. 216–233; Idem, *Romanizarea Daciei...*; H. Daicoviciu, *Dacians and Romans...*; N. Gușea, *Cîteva aspecte și probleme în legătură cu procesul de romanizare în Dacia*, „Apulum”, XIII, 1975, p. 96–111.
- ⁶² F. De Visscher, *La Constitution Antonine (212 après J. C.) et la persistance des droits locaux*, „Cahiers d'histoire mondiale”, Paris, II, 1955, 4, p. 801.
- ⁶³ Vezi Al. Madgearu, *op. cit.*, p. 180.
- ⁶⁴ Vasile Pârvan, *Contribuții epigrafice la istoria creștinismului daco-roman*, București, 1911, p. 92–93.
- ⁶⁵ Textul a fost cules înainte ca autorul să fi putut ține seama de comunicarea d-lui A. Suceveanu (Inst. de Arheologie, 12 ian. 1990), care propune o nouă interpretare a lacunei din edictul lui Caracalla.

OBSERVATIONS SUR LA CONDITION JURIDIQUE DES AUTOCHTONES DANS LA DACIE ROMAINE

Résumé

En analysant Lactance, *De mort. pers.* XXIII.5, l'auteur montre qu'après la conquête romaine les Daces ont été imposés au paiement d'un *tributum capitis*. Plusieurs chercheurs ont prouvé que cette capitation (marque de soumission) a été associée avec la condition juridique de *dediticii*. (Si une communauté dépassait cette condition, en devenant pègrine, elle continuait à payer le *tributum capitis*). Donc, les Daces ont été déclarés *dediticii* (à l'exception du groupe aristocratique filoromain). Puisque cette condition était provisoire, nous devons nous demander quelle était sa durée. Les représentations figurées sur les monnaies, ainsi que le surnom Sarmizegetusa de la capitale de la province romaine, indiquent un changement d'attitude envers les Daces, ayant

lieu à la fin du règne de Trajan et au commencement de celui d'Hadrien. Ce changement peut être mis en liaison avec l'affranchissement des Daces (ou d'une partie de la population dace) de la condition de *dediticii*. Cet affranchissement signifiait la reconnaissance de l'individualité politique et religieuse d'une communauté autochtone, donc la reconnaissance de l'autonomie, de l'usage des droits coutumiers, ainsi que la reconnaissance des dieux et des sanctuaires propres. Mais, en Dacie, nous ne connaissons pas de communautés rurales autochtones (*civitates peregrinae*) et pas même des dieux daces inclus dans le panthéon de la province (c'est une situation différente par rapport à beaucoup d'autres provinces). Il est donc possible que la grande partie des Daces fût maintenue plus long temps dans la condition de *dediticii*. C'est une hypothèse, puisque l'inexistence des communautés autochtones autonomes n'est pas prouvée par l'inexistence des témoignages. Dans ce sens, le changement d'attitude envers les Daces impliqua seulement certaines catégories de la population, surtout l'élite des communautés rurales.

La Constitution Antoninienne changeait la situation existante, quoi que ce soit elle.

Les recherches récentes ont montré que les *dediticii* ont reçu aussi la citoyenneté romaine. Même si nous acceptons l'hypothèse que la plupart des Daces restait dans la condition de *dediticii* jusqu'en 212, ce fait n'a pas eu aucune portée sur la romanisation. L'intégration des Daces dans la vie de la province romaine est catégoriquement prouvée par les découvertes archéologiques. La romanisation, en tant que processus d'acculturation, n'était pas conditionnée par la „romanisation juridique”, c'est-à-dire par l'octroi de la citoyenneté romaine. La tâche des prochaines recherches est de préciser la durée de la condition de *dediticii* et aussi de déterminer combien de Daces ont reçu la citoyenneté romaine avant 212. Lorsque nous saurons ces choses, nous aurons une image plus claire sur les aspects sociaux de la romanisation en Dacie.